

BALTI ÜLIKOOLI EESTI SEKTORI ARHIIVIST TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGUS

Tatjana Šahhovskaja

Tartu Ülikooli Raamatukogu juubeliaasta üheks väärtuslikumaks tulemeks võib pidada **Balti Ülikooli eesti sektori** arhiivimaterjale. Uppsala Ülikooli Raamatukogu (UÜR) poolt tõi kingituse TÜR-i käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonda 2002. aasta kevadel eestlasest kolleeg Jüri Leps ja on hea meel tõdeda, et see sai võimalikuks eelkõige tänu nende osakondade pikaajsetele töökontaktidele.

Balti Ülikool (BÜ) oli üks omapärasemaid institutsioone, mis loodi Saksamaal Briti tsoonis 1940. aastate teisel poolel. Tuli ju asuda korraldama sinna kogunenud Balti riikidest pärit noortele põgenikele koolihariduse andmist, sest üha selgemaks sai tõsiasi, et kõnelemata kodumaale naasmisest, puudusid lähiaastatel võimalused ka Saksamaalt lahkumiseks ning põgeniküliõpilaste vastuvõtu küsimus sealsetesse ülikoolidesse oli veel otsustamata.

Ühise ülikooli rajamise idee sugenes eestlaste, lätlaste ja leedulaste esindajate nõupidamistel 1945. a. septembris Hamburgis. Briti sõjaväevalitsus suhtus sellesse soosivalt ja andis novembris 1945 loa *Baltic University* (Balti Ülikool) asutamiseks. 8.–9. jaanuaril 1946 toimus Balti Ülikooli konstitueerimiskoosolek, kus võeti vastu statuut, kinnitati ülikooli korraldus ja määrati ajutised ametikandjad kuni korraliste valimisteni. Statuudi kohaselt oli Balti Ülikooli ülesandeks luua noortele võimalus ülikooliõpinguteks ning teadlastele teaduslikuks tööks. Ülikoolis oli ette nähtud kaheksa teaduskonda: filosoofia- ja filoloogia-teaduskond, majandus- ja õigusteaduskond, matemaatika- ja loodusteaduskond, keemiateaduskond, põllumajandusteaduskond, arstiteaduskond, arhitektuuri- ja ehitusteaduskond ning masinaehituse (mehaanika-) teaduskond. Rektoraat koosnes esialgu presidendist ja kolmest rektorist (üks igast rahvusest), hiljem lisandus veel asepresident. Eesti sektori esimeseks rektoriks sai astronoomiaprofessor **Ernst Julius Öpik** (rektor 9.01.1946–12.04.1948), pärast tema lahkumist oli ametis soome-ugri keeleteadlane *dr. phil.* **Alo Raun** (13.04.1948–16.06.1949) ja kolm kuud enne ülikooli sulgemist pedagoogikaprofessor **Johan Georg Estam** (16.06.1949–30.09.1949). Kõik kolm olid enne kodumaalt lahkumist töötanud Tartu Ülikoolis. Eesti sekretäriks oli kogu ülikooli tegevusaja jooksul põllumajandusteadlane **Elmar Järvesoo** — üks aktiivsemaid tegelasi, kes pärast aastakümneid kestnud pagulust pöördus tagasi kodumaale ja tegi oma eluõhtul palju head Eestile ja Tartu Ülikoolile.

E. Järvesoo (vasakul) ja E. Dunsdorff
Pinnebergis 1947. a.

Balti Ülikool alustas tööd Hamburgis, kuid ruumipuuduse tõttu linnas koliti 1947. a. jaanuaris Pinnebergi (Holsteinis). Seal eraldati ülikoolile endised kasarmud. Õppetöö kestis aastaringiselt ja lõpule jõuti viia üheksa semestrit. Kokku immatrikuleeriti Balti Ülikoolis 2006 üliõpilast, kellest 79 lõpetas. Ülikool pakkus kutsealast rakendust paarisajale endisele õppejõule. Eesti osa BÜ-s oli kolmest rahvusrühmast väikseim, mis vastas umbkaudu põgenikerühmade suurusele Saksamaal. Eesti õppejõude oli 50, enamusest neist oli varem töötanud Tartu Ülikoolis, mõned ka Tallinna Tehnikaülikoolis. Eesti üliõpilasi immatrikuleeriti ligi 300, neist lõpetas seitse. Suur osa BÜ-s alustanud üliõpilastest jätkas hiljem õpinguid USA-s, Kanadas, Austraalias, Inglismaal ja mujal.

Seega oli Balti Ülikool teerajajaks ja hüppelauaks suurele arvule Baltimaadest pärit üliõpilastele ja teadlastele nende edaspidises karjääris teistes emigratsioonimaades. Enne Balti Ülikooli töö lõpetamist Saksamaal 1949. a. loodi tema pärandi hooldamiseks ja töö osaliseks jätkamiseks uues vormis tütarorganisatsioon Balti Instituut (*Baltisches Institut*), mis ei saanud aga kunagi õiget tegutsemishoogu ja hääbus peatselt hoopiski.

1991. a. ilmus Torontos prof. Elmar Järvesoo koostatud mälestusteos *Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949*.¹ Raamatu esimese osa, ulatusliku ajaloolise ülevaate, kirjutas BÜ asendamatu sekretär Elmar Järvesoo ise, kasutades põhiliselt oma isiklikke arhiivimaterjale (koosolekumärkmed, kirjavahetus, ajakirjanduses avaldatud teated) ja väga olulise allikana BÜ infobülletään, mis ilmusid mimeograafilises paljunduses regulaarselt 24. septembrist 1946 kuni 30. juulini 1949 (88 numbrit). Kogudes ja lisades ka arvukaid mälestuskirjutisi, valmis

¹Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949 = Baltic University In Germany 1945–1949 : Koguteos / Toimetaja E. Järvesoo. — Toronto, 1991. — XIII, 518 lk. (Balti Ülikooli Eesti Seltsi toimetis).

Elmar Järvesool kapitaalne faktitäpne teos. Koostaja kahetses tõsiasi, et **Balti Ülikooli arhiivi asukohta ei läinud korda väljaselgitada.**²

Raamatu ilmumisest on möödunud 12 aastat ja on hea meel anda siinkohal ülevaade sellest seniteadmata arhiivist, mille põhiosa asub esialgselt arvelevõetuna Uppsala Ülikooli Raamatukogus.³ Materjalide Uppsalasse saabumise aega ega allikat ei õnnestunud sealsetel kolleegidel esialgu täpsustada. Eestlasest arhivisti Jüri Lepsi ülesanne oli tänu ta keeleoskusele ja huvile asja vastu sorteerida välja eestikeelsed paberid ning need otsustati anda juubelikingitusena üle Tartu Ülikooli Raamatukogule. Läti- ja leedukeelse materjali korraldamist ei ole Uppsalas lähemal ajal ette näha.

Tartusse jõudnud Balti Ülikooli eesti sektori arhiiviosa ei ole eriti mahukas. Materjal, mis valgustab üht olulist peatükki eestlaste pagulusajast Saksamaal, hõlmab läbitöötatuna 14 säilikut kogumahuga 1069 lehte.⁴ Tegemist on peamiselt BÜ eesti sektori kirjavahetusega alates ülikooli ettevalmistusajast kuni selle tegevuse lõpuni aastatel 1945–1949. Materjal arhiveeriti rubriikidesse:

- I. Balti Ülikooli rajamise, õppekoosseisu värbamise ja tööga seotud kirjavahetus jm. paberid,
- II. Kirjavahetus üliõpilasküsimustes.

1945. a. kirjavahetus peegeldab ülikooli rajamise perioodi, mil Hamburgi Eesti Komitee kogus põhiliselt prof. Julius Mägiste ja Elmar Järvesoo eestvedamisel andmeid eesti põgenike olukorra ja nende organiseerumise kohta Saksamaal. Hamburgi Eesti Komitee saatis teadete saamiseks ja oma kavade tutvustamiseks välja ringkirju, üleskutseid, informatsioonilehti ning astus kontakti teiste põgenikelaagrite eesti komiteedega. Kohe hakkasid saabuma vastukajad nii endiste Eesti kõrgkoolide õppejõudude kui ka üliõpilaste käest. Arhiivifondis on hulgaliselt professorite, assistentide, diplomeeritud inseneride ning teiste kohataotlejate ankeete, mille alusel koostati Saksamaa põgenikelaagrites viibivate õppejõudude nimekirjad.

Kohataotlusega seotud kirjavahetusest nähtub, et Balti Ülikoolis otsisid tööd ka teised haritlased. Oma teadmisi ja oskusi raamatukogu organiseerimiseks ja korraldamiseks pakkus endine Tartu Ülikooli raamatukogu töötaja Konrad Kulango. Ta sai siiski eitava vastuse, sest ülikooli loomise algperioodil polnud veel teada, kas ja kus õnnestub raamatukogu rajada.⁵ Hiljem, tänu mitme organisatsiooni ja eraisiku annetustele, raamatukogu siiski asutati. Raamatukoguhoidjaks

²Samas, lk. XIII.

³UÜR NC: 197–244: Lettiska Nationella Fonden, Baltiska Universitets.

⁴TÜR KHO f. 168: Balti Ülikool. Eesti sektor.

⁵TÜR KHO f. 168, s. 4, l. 21, 43.

sai prl. Eimaityte, keda abistasid mitmed kaastöölised, kuid raamatukogu loomise kõige olulisem tööloik — kirjanduse muretsemine — lasus prof. Alo Rauna õlgadel.

Kirjavahetusest nähtub, et BÜ ei olnud ainuke õppeasutus Saksamaal, mida kavandati võimaldamaks eesti noorukitel edasi õppida. Daatumiga 1. juuni 1946 on olemas üleskutse astuda eesti merekooli Flensburgis.⁶ Endine Tartu professor Kaarel Veermets teatas oma 26. veebruari 1946. a. kirjas rektor Ernst Öpikule, et ei saa tulla Hamburgi, sest Lübeckis kutsutakse parajasti ellu metsatehnikumi 50 õpilasele ja ta peab oma tööd selle juures väga oluliseks.⁷ Prof. Veermetsast sai siiski peatselt BÜ metsanduseriala prodekaan, kes kiiresti organiseeris õppetöö Tartu Ülikooli ennesõjaegse õppekava alusel. Hiljem pöördus ta erandlikult tagasi kodumaale ja jätkas tööd Tartu Riiklikus Ülikoolis ning Eesti Põllumajanduse Akadeemias.

Loomisstaadiumis ülikooli kirjavahetus üliõpilaskandidaatidega sisaldab valdavas osas sisseastumisavaldusi ja registreerimislehti — igaühe taga ühe noore inimese saatus. Näiteks soovis Benita Kiik, Tallinna tüdruk, astuda majandusteaduskonda ja nimetas koolid, kus ta oli õppinud, lisades: “Märgitud koolide lõputunnistusi pole minul võimalik esitada, kuna kaotasin oma kohvrid koos dokumentidega möödunud aasta maikuul Tšehhoslovakkias venelaste ootamatu pealetungi läbi.”⁸ Ellen Trummer: “Samuti palun teatada, kuidas on elamistingimustega, oman nimelt 9 kuuse lapse ja ema.”⁹ H. Edermaa: “Lõpetasin gümnaasiumi eelviimase klassi 1944 aasta kevadel Tallinna Reaalkoolis.”¹⁰ A. Paas: “Olen Tartu ülikooli viimase kursuse üliõpilane...”¹¹ Olga Tarmu: “Asun praegu välismaalaste laagris, üksinda eestlastest ning soovin astuda ülikooli, seega ka teiste eestlaste hulka...”¹² Edaspidi sagesid kirjad, milles üliõpilased teatasid õppetööle hilinemisest, põhjuseks majanduslikud korraldamised, vajadus lõpetada laagritöö, väga tihti haigused jms. Siiski oli märtsi lõpuks 1946 BÜ laagrisse Hamburgis kohale jõudnud umbes 800 üliõpilast ja loengutega oli alustanud ligikaudu 80 õppejõudu (selleks ajaks oli immatrikuleeritud 1500 üliõpilast, nendest u. 200 eestlast).

Järgnevast kirjavahetusest ja informatsioonilehtedest on lugeda ülikooli töökorraldusest, argipäevamuredest, aga ka rõõmudest. Nii on mitmel leheküljel kirjeldatud ülikooli 1946. a. maipidustusi, millega ülikool esines esmakordselt

⁶TÜR KHO f. 168, s. 2, l. 68.

⁷TÜR KHO f. 168, s. 2, l. 16.

⁸TÜR KHO f. 168, s. 12, l. 4.

⁹TÜR KHO f. 168, s. 10, l. 11.

¹⁰TÜR KHO f. 168, s. 11, l. 41.

¹¹TÜR KHO f. 168, s. 11, l. 12.

¹²TÜR KHO f. 168, s. 11, l. 62.

avalikkusele.¹³ Võime lugeda ka Eesti Vabariigi 29. aastapäeva tähistamisest ülikoolis 1947. a.¹⁴

Balti Ülikooli ülekolimine Pinnebergi ja Saksamaa oludes haruldaselt külm talv 1947. aastal, mis küttekriisi äärmiselt teravaks muutis, tõi kaasa õppetöö alguse suure hilinemise. Et kaotatud aega tagasi võita, otsustati jooksvat semestrit vaheaegade ja puhkuste arvel pikendada. 26. veebruari 1947 teatest võib lugeda, et esialgse plaani kohaselt 22. märtsil lõppevat talvesemestrit pikendati 24. maini, kevadpühade vaheaega 30. märtsist kuni 14. aprillini. Suvevaheaeg 25. maist–30. juunini tuli aga määrata eksamite sooritamiseks ja praktilisteks töödeks.¹⁵ Samas tõi 1947. a. veebruarikuu lõpp Balti Ülikooli õppejõududele kaasa meeldiva üllatuse — läbi tiheda bürokraatiafiltri maksti välja esimesed ammuoodatud palgad. Palgale olid õppejõud arvatud alles 1. oktoobrist 1946 ja esimesena maksti välja saamata jäänud 1946. a. töötasu. Ligemale aasta olid kõik Balti Ülikooli õppejõud töötanud ilma rahalise tasuta. Eelmisest suvest oli siiski nendele võimaldatud kergetöötaja toidunormid, millele enne jõule olid arvatud ka kõik üliõpilased. Palgad fikseeriti kohalike tööametite poolt samadel alustel Saksa ülikoolide õppejõudude töötasuga, kuid sellele ei lisandunud tava-pärast korteriraha ja esialgselt määratud palgast oli maha arvatud teatud summa põgenikelaagris tasuta antava toidu eest.¹⁶ Rääkimata positiivsest mõjust, mis palgal oli õppejõudude tühjaksammutatud taskutele, võis küsimuse lahendust vaadata ka kui Balti Ülikooli tunnustamist *de facto*.

See, et ülikooli majanduslik olukord oli läbi aastate raske, ei vaja kommentaare — kõige eest tuli ju tasuda omaenese tegelikult tühjast taskust. Seda hinnalisemad olid korjandused, mida tehti ülikooli heaks paljudes laagrites: 200 RM, 838 RM, 864 RM, 1000 RM, 3000 RM. Annetusi tuli ka üksikisikutelt. Nii saatis keegi härra J. Feldveber ülikoolile kaheksa pakki tubakat. Kuna ta ei olnud lisanud mingit korraldust selle kasutamise kohta, küsis sekretär Elmar Järvesoo oma tänukirjas äärmise täpsusega, kas annetus oli ette nähtud lihtsalt ära suitsetamiseks, ja kui jah, siis kellele tubakat jagada, või kui see oli mõeldud teistiti realiseerimiseks, siis kuidas tulu kasutada.¹⁷ Mismoodi annetus lõpuks realiseeriti, ei ole teada. Annetused ja korjandused niigi raskes olukorras viibivate sõjapõgenike seas kõneleb paljustki.

1948. aastast avardusid emigreerumisvõimalused teistesse maadesse ja seoses sellega puudutab kirjavahetuse temaatika üha enam õppejõudude väljarändu. 5. veebruaril 1948. a. kirjutas Ernst Öpik H. Laasile: “Professor Armin Öpik

¹³TÜR KHO f. 168, s. 2, l. 52–58.

¹⁴TÜR KHO f. 168, s. 5, l. 18–20.

¹⁵TÜR KHO f. 168, s. 5, l. 17.

¹⁶TÜR KHO f. 168, s. 5, l. 23.

¹⁷TÜR KHO f. 168, s. 2, l. 49.

asub praegu läbikäigulaagris Wentorfis sihiga Austraaliasse”,¹⁸ 13. veebruaril 1948 soovib ta “... südamest õnne ümberasumisel...” Jüri Piirajale.¹⁹ Rootsi pagulastega arutati teadlaste sinna siirdumise võimaluste üle. Esimesi Rootsi minejaid oli Julius Mägiste, seal leidsid endale varjupaiga ja töö ka õigusteadlane Ilmar Arens, ajaloolane Erik Tender²⁰ jt.

Kui tekkis lootus viia Balti Ülikool üle Põhja-Ameerikasse, kavatseti ümberasujate ringi laiendada ka mittekooosseisuliste õppejõududega. Lahkuda soovijad pidid täitma küsimuslehed ja kohtuma USA esindajatega. Kuid emigreerumine teistesse maadesse oli seotud suurte raskuste ja takistustega. Rektor Alo Rauna 7. oktoobri 1948 kirjast Nikolai Kingile loeme: “Meie Ameerika-projekt kavatsetud laias ulatuses seisab kinni rahaliste raskuste taga. 200 000 raamis vist pääsevad küll sisse enamikus juudid, sest ettenähtud korra järgi peab keegi “sponsor” USA-s muretsema koha ja korteri, siis alles võetakse vastava diipii²¹ asi arutusele. Kõige paremad väljavaated on rahvastel, kel võimsad organisatsioonid USA-s on olemas.”²²

Ameerikas püüti kaasmaalaste ümberasumiseks saada abi seal juba kanda kinnitanud eestlastelt. Saksamaalt väljapääsemisel oli aga oma hind. Pastor Rudolf Kiviranna 8. novembril 1948 New Yorgist rektor Alo Raunale läkitatud kirjast loeme: “Teie poolt saadetud andmed õppejõudude ja üliõpilaste kohta olen kätte saanud ja püüan teha, mis vähegi võimalik nende siia aitamiseks. Suhtudes küsimusse realistlikult ma kardan, et need, kes valivad tööd, võivad kergesti jääda teiselepoole merd. Minu arvates oleks õige haarata kinni igast tööst, mida siin õnnestub küllaltki suurte pingutuste viljana leida. Eks elu ise ja asjaomaste võimed lahendavad hiljem kõik teised küsimused ja viivad mehed õigetes kohtadesse.”²³ Pisut hiljem õnnestus pastor Kivirannal leida töö- ja elukoht Alo Raunale ja veel kümnele BÜ inimesele (Eduard Bakis, Johan Estam, Hendrik Hendrikson, Mihkel Toomse, Arnold Kontson, Aleksander Kivilaan, Vladimir Paavel, Karl-Heinrich Nork, Karl Aun, Ilse Lehiste). “Teie ja teiste nimede juures on märgitud *any work*, see tähendab seda, et esialgu tuleb leppida iga tööga,” hoiatab ta oma 11. detsembri 1948 kirjas.²⁴

Elu viis tõesti õiged mehed õigetes kohtadesse. Endine TÜ meteoroloogia observatooriumi juhataja Kaarel Kirde sai õppejõuks St. Olaf College’is

¹⁸TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 8.

¹⁹TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 13.

²⁰E. Tenderi materjalide seas (korraldatakse 2003. a. isikuarhiivina, f. 153), mis saabusid TÜ Raamatukogusse 1995. a. koos teiste välis-Eesti teadlaste isikuarhiividega, leidub ka BÜ materjale.

²¹Diipii — lühend inglise keelest *D[isplaced] P[erson]* — ümberasustatud isik.

²²TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 99.

²³TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 106.

²⁴TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 118.

ESTONIAN EVANGELICAL LUTHERAN CHURCH
OF NEW YORK CITY

REV. RUDOLF KIVIRANNA, PASTOR

24-20 29TH STREET, LONG ISLAND CITY 2, NEW YORK
TEL. RAVENSWOOD 8-7070

8.nov.A.D.1948

K.a.

Balti Ülikooli Rektor
prof.dr.Alo Raun
Baltic University,Pinneberg

Armas hra Rektor!

Minu vastus Teile on viibinud tingituna väga suurest töökoormast, mis tingitud tahtest päästa siia nii kiiresti kui vähegi võimalik meie rahva väärtuslikke liikmeid Saksamaalt.

Teie poolt saadetud andmed õppejõudude ja äliõpilaste kohta olen kätte saanud ja püüan teha, mis vähegi võimalik nende siia aitamiseks. Suhtudes küsimusse realistlikult ma kardan, et need, kes valivad tööd, võivad kergesti jääda teiselepoole merd.

Minu arvates oleks õige haarata kinni igast tööst, mida siin õnnestub küllaltki suurte pingutuste viljana leida. Eks elu ise ja asjaomaste võimed lahendavad hiljem kõik teised küsimused ja viivad mehed õigetesse kohtadesse. Palun kutsuge kokku oma kolleegid ja teatage mulle, kes on nõus sellisel alusel üle tulema ja märkige üles ka missugusel praktilisel alal keegi võiks töötada.

Ületulemiseks on vajalik kohaliku Besti kirikuõpetaja soovitus ja tunnistus. Õppejõud võiksid saata mulle oma ingliskeelse eluloo 2 eks. ühes oma või veel parem perekonna fotoga. Püüan teha kõik meie Besti allesjäänud teadlaste pere aitamiseks.

Kui vähegi võimalik, kolleegile leida kohta tema erialale, siis püüame seda teha. Aga sellele lootma jääda oleks praeguses olukorras hädaohtlik. Meie parooliks on: kiire päästmine, enne kui liiga hilja.

Üliõpilaste asjus palun samuti saata tüpsed andmed nende perkonnaliikmete, vanuse, töö ja keelteoskuse kohta.

Heade tervitustega B.Ülikooli perele

Rudolf Kiviranna

Rudolf Kiviranna kiri Alo Raunale Balti Ülikooli õppejõudude Ameerikasse ümberasumise asjus 8. XI 1947. TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 106.

Minnesota osariigis; keeleteadlane Felix Oinas lõpetas oma akadeemilise karjääri 1981. a. Indiana ülikooli emeriitprofessorina; teoloogiaprofessor Arthur Võõbus, üks viljakamaid publitseerijaid BÜ toimetistes, jätkas teadlasena USA-s ja on 33 raamatu ja paljude uurimusartiklite autor; õigusteadlane Nikolai Maim oli Eesti Teadusliku Ühingu üks asutajaid ning kauaaegne esimees.

Sagenevad kirjalikud palved väljastada õppetöendeid ja tunnistusi BÜ kirjavahetuses dokumenteerivad õppejõudude väljarännu kõrval ka üliõpilaste lahkumist Saksamaalt.

Seoses ülikooli laagri elanikkonna ja tudengite arvu vähenemisega päev-päevalt algasid ka õppejõudude vallandamised. Ametivõimude instruksioonid muutusid üha rangemaks ning surve tugevamaks. Rektor A. Rauna kiri 16. septembrist 1948 K. Martinile Eesti Esinduses Detmoldis on täis nõrdimust: “Paluksin meile lahkesti võimalikult kiiresti teatada, kas meil on sama sugune õiguskaitses kui sakslastel vallandamise puhul . . . Seoses üliõpilaste massilise lahkumisega toimuvad ka õppejõudude vallandamised vastavalt päevaseisule proportsioonis 1:15 . . . Praegust on meil 646 üliõpilast, seega tuleb 60-st 17 lahti lasta, täpsemalt 16, sest president Gulbis läks Fallingsbosteli läbikäigulaagrisse suunaga Kanadasse. Kui nädala või paari pärast jälle läheb üliõpilasi Kanada või Austraalia läbikäigulaagrisse, tuleb jälle õppejõude lahti lasta, kui me vahepeal ei saa asemele uusi üliõpilasi . . . P. 5 on päris häbematu. Me ei tohi siis ka vallandatud kolleegide heaks midagi maksta, ka meie endi kokkupandud raha, nii vähe kui seda ka on, ei tohi me vabalt kasutada. Kas tõepoolest oleme sõjavangid või midagi selletaolist?”²⁵

Balti Ülikool lõpetas oma tegevuse 30. septembril 1949. Elmar Järvesoo andmetel jäid kõik ülikooli varad, kaasa arvatud küllaltki suur raamatukogu ja arhiiv ülikooli presidendi Eduards Šturmsi hoole alla, kes jäi Saksamaale kuni surmani 1959. a.²⁶

Pöördudes tagasi Elmar Järvesoo lause — Balti Ülikooli arhiivi asukohta ei läinud korda selgitada — juurde, võime tõdeda, et arhiivi jälg on üles võetud ja osake sellest on nüüd kättesaadav Tartu Ülikooli Raamatukogus. Arhiivimaterjalid on kirjeldatud käsikirjade tähestik- ja märksõnakataloogis, samuti ka elektroonkataloogis ESTER²⁷, kus on nii kollektiooni (arhiivifondi) kui üksikute säilikute kirjed. Seega on teade arhiivi olemasolust jõudnud juba laiema avalikkuseni.

Nagu öeldud, pole teada, mis põhjusel ja millal jõudis Balti Ülikooli arhiiv Uppsalasse, samuti see, millised materjalid seal täpselt leiduvad. Raamatukogu-

²⁵TÜR KHO f. 168, s. 6, l. 87.

²⁶Balti Ülikool Saksamaal 1945–1949 . . . — Lk. 169.

²⁷Vt <http://www.utlib.ee>.

hoidja Jüri Leps nimetas vastuseks meie järelpärimisele, et seal leiduvat 47 arhiivikarpi. Selgusetuks jääb, kas need kõik sisaldavad Balti Ülikooli dokumente. Tartusse jõudnud eesti sektori eestikeelne kirjavahetus on siiski vaid üks, kardetavalt väljakistud osa tervikarhiivist, mis peaks sisaldama proportsionaalselt tunduvalt mahukamat läti ja leedu sektori kirjavahetust, samuti ühist tegevust kajastavaid koosolekuprotokolle jm. dokumente. Seal võib leiduda ka mõningaid isikumaterjale. Tartusse on lubatud üle anda või kopeerida ka Uppsala Ülikooli raamatukogus asuvad kaubandusõiguse professori Mart Nurga Tartu Ülikoolis 1942.–1943. aastal peetud loengute tekstid. M. Nurk töötas Balti Ülikoolis kaubandusõiguse ja rooma õiguse ajaloo professorina 1946. aastast kuni surmani 5. detsembril 1948, arvatavasti kuuluvad need loengute tekstid Balti Ülikooli arhiivimaterjalide hulka.

Tartusse seni jõudnud materjalid täiendavad ja täpsustavad professor Elmar Järvesoo eelnimetatud väärtuslikku koguteost ja võimaldavad uurida BÜ ajalugu ning eesti haritlaskonna pagulaselu esimestel Teise maailmasõja järgsetel aastatel, andes ühtlasi lootust Balti Ülikooli tervikarhiivi olemasolule.